

В.В. Рогальська

викладач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.131

ОСОБЛИВОСТІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЗМАГАЛЬНОСТІ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ В ЗАКОНОДАВСТВІ ДЕРЖАВ – УЧАСНИЦЬ СНД

Роботу присвячено аналізу кримінально-процесуального законодавства держав – учасниць СНД, що регламентує досудове провадження на предмет наявності у ньому змагальних елементів.

***Ключові слова:** змагальність, досудове провадження, законодавство держав – учасниць СНД, Європейський Суд з прав людини.*

Работа посвящена анализу уголовно-процессуального законодательства государств – участников СНГ, регламентирующего досудебное производство на предмет наличия в нём состязательных элементов.

***Ключевые слова:** принцип состязательности, досудебное производство, законодательство государств – участников СНГ, Европейский Суд по правам человека.*

This work is devoted to the analysis of the legislation of the states – participators of CIS that regulates a pretrial procedure for the purpose a presence in him of controversial elements

***Keywords:** controversial, pretrial procedure, the legislation of the states – members of CIS, the European Court of Human Rights.*

Постановка проблеми. Україна наразі є єдиною державою – учасницею Співд

ружності незалежних держав (далі – СНД)¹, яка досі живе за Кримінально-процесуальним кодексом (далі – КПК), прийнятим ще на початку другої половини ХХ ст. Усі інші держави – учасниці цієї спільноти встигли не тільки прийняти нові КПК, а й кардинально змінити прийняті шляхом внесення суттєвих поправок або навіть прийн-

¹ Членами СНД є Республіки Білорусь, Російська Федерація (далі – РФ), Україна, Азербайджанська Республіка, Республіка Вірменія, Республіка Казахстан, Республіка Киргизстан, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Республіка Туркменістан, Республіка Узбекистан та Республіка Грузія. 26 серпня 2005 р. зі складу СНД вийшла Республіка Туркменістан і на сьогодні вона є державою-спостерігачем. Україна є співзасновницею СНД, але Статут організації Україною досі не ратифіковано, тому формально Україна залишається лише спостерігачем і не є членом СНД. 14 серпня 2008 р. парламент Республіки Грузії прийняв рішення залишити СНД, і згідно зі Статутом СНД 18 серпня 2009 р. Республіка Грузія офіційно перестала бути членом Співдружності, але задля забезпечення повноти і всебічності дослідження питання, винесеного у назву статті, ми розглянемо у ній регламентацію змагальності у досудовому провадженні у всіх дванадцяти державах, що у той чи інший час були суб'єктами співдружності.

яти ще один, кардинально новий КПК¹. Отже, у нас є нагода вчитися не на своїх помилках, а використати набутий позитивний досвід іноземних держав при реформуванні кримінально-процесуального законодавства.

Оскільки світовий досвід функціонування кримінального судочинства свідчить про те, що на сьогодні людство ще не винайшло кращої, аніж змагальна, моделі процесу, яка здатна задовольнити потреби демократичного суспільства та забезпечити повноцінний захист прав і свобод людини при вирішенні кримінально-правового спору, то є доцільним проаналізувати законодавство держав – учасниць СНД, що регламентує досудове провадження саме на предмет наявності у ньому змагальних елементів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженню змагальності в Україні присвячені роботи таких вчених-процесуалістів, як Ю.М. Грошевий, Л.Б. Ісмаїлова, С.О. Ковальчук, Л.М. Лобойко, В.Т. Малярєнко, М.А. Маркуш, О.О. Мохонько, В.В. Назаров, М.О. Ноздріна, К.Р. Сейтназаров, Б.І. Яворський, О.Г. Яновська та ін. А ось порівняльному аналізу вітчизняного та іноземного досвіду її регламентації увага не приділялась.

Метою цієї статті є науковий результат, отриманий після вивчення досвіду регламентації змагальних елементів у досудовому провадженні в законодавстві держав – учасниць СНД, у вигляді обґрунтування необхідності запозичення іноземного досвіду у цій частині правової регламентації.

Для досягнення даної мети необхідно виконати такі завдання: 1) проаналізувати регламентацію змагальності на досудових стадіях кримінального процесу в законодавстві держав – учасниць СНД; 2) вивчити звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) громадян вищезазначених держав щодо порушень ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), яка гарантує право на справедливий судовий розгляд та регламентує окремі елементи змагальності; 3) визначити, в законодавстві яких держав – учасниць СНД найбільш повно та якісно реалізовані змагальні елементи у досудовому провадженні, а в яких державах цієї спільноти досудове провадження залишилося інквізиційним.

Виклад основного матеріалу. Однією з цілей існування СНД є співпраця щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Кримінальне судочинство є як раз тією галуззю, у якій найбільше об-

¹ Першою державою – учасницею СНД, де був прийнятий новий КПК, стала Республіка Узбекистан (1994 р.). Після цього були ухвалені КПК Республіки Казахстан (1997 р.), Республіки Вірменія (1998 р.), Республіки Грузія (1998 р. та 2009 р.), Республіки Білорусь (1999 р.), Азербайджанської Республіки (1999 р.), Республіки Киргизстан (1997 р.), РФ (2002), Республіки Молдова (2003 р.). Останніми прийняли нові КПК Республіка Таджикистан (2009р.) та Республіка Туркменістан (2009 р.).

межуються права і свободи учасників процесу. Розповсюдження змагальності на усі стадії кримінального провадження покликане усунути безпідставне обмеження зазначених прав громадян. З цим висновком погоджуються і законодавці усіх держав – учасниць СНД, нормативно визнавши змагальність засадою судочинства в законодавстві РФ (ст. 123 Конституції, ст. 15 КПК), Республіки Білорусія (ст. 115 Конституції, ст. 24 КПК), Республіки Молдова (ст. 24 КПК), Республіки Вірменія (ст. 23 КПК), Республіки Казахстан (ст. 23 КПК), Республіки Узбекистан (ст. 25 КПК), Азербайджанської Республіки (ст. 127 Конституції, ст. 32 КПК), Республіки Киргизстан (ст. 88 Конституції, ст. 18 КПК), Республіки Таджикистан (ст. 88 Конституції, ст. 20 КПК), Республіки Туркменістан (ст. 107 Конституції, ст. 22 КПК) та Республіки Грузія (ст. 85 Конституції) [1; 2].

Але для того, щоб констатувати панування змагального кримінального процесу на усіх його стадіях, лише нормативного закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві держав – учасниць СНД принципу змагальності недостатньо. Про реалізацію змагальності в досудовому провадженні можна вести мову лише за сукупності таких її ознак: 1) наявності двох протилежних сторін; 2) процесуальної рівності сторін; 3) існування незалежного та неупередженого від сторін суду. З метою з'ясування того, наскільки реалізовується змагальність у досудових стадіях кримінального процесу в державах – учасницях СНД, необхідно проаналізувати законодавство вищевказаних держав на предмет правового регулювання саме цих положень у досудовому провадженні.

Аналіз КПК держав – учасниць СНД на предмет реалізації змагальності в досудовому провадженні на перший погляд дає підстави зазначити, що факт того, що всі вони були прийняті після проголошення незалежності в цих державах, суттєво вплинув на їх зміст. Законодавці здійснили спробу не тільки нормативно регламентувати міжнародні та європейські стандарти дотримання прав людини у галузі кримінального судочинства, а й закріпити механізми їх реалізації в кримінально-процесуальному законодавстві.

Так, на відміну від України, в КПК окремих держав – учасниць СНД:

1) дію принципу змагальності розповсюджено не тільки на судові, а й на досудові стадії кримінального процесу (ст. 15 КПК РФ, ст. 32 КПК Азербайджанської Республіки, ст. 23 КПК Республіки Вірменія, ст. 24 КПК Республіки Молдова, ст. 23 КПК Республіки Казахстан, ст. 18 КПК Республіки Киргизстан, ст. 20 КПК Республіки Таджикистан, ст. 22 КПК Республіки Туркменістан, КПК Республіки Грузія [1; 2]);

2) розмежовано сторони обвинувачення та захисту, які здійснюють відповідні функції на досудовому провадженні (ст. 5 КПК РФ, ст. 7 КПК Азербайджанської Республіки, ст. 6 КПК Республіки Вірменія, ст. 6 КПК Республіки Молдова, ст. 7 КПК Республіки Казах-

стан, КПК Республіки Грузія [1; 2]);

3) сторону обвинувачення позбавлено обов'язку всебічно, повно і об'єктивно досліджувати обставини справи (РФ, Республіка Грузія [1; 2]);

4) суд позбавлено права порушувати кримінальні справи (РФ, Республіка Киргизстан, Азербайджанська Республіка, Республіка Вірменія, Республіка Білорусь, Республіка Молдова, Республіка Казахстан, Республіка Грузія);

5) скасовано інститут додаткового розслідування (РФ, Республіка Білорусь, Республіка Киргизстан, Грузія) [2; 3, с. 573-574]);

б) розширено перелік підстав обов'язкової участі захисника за рахунок таких: якщо між інтересами підозрюваних чи обвинувачених є протиріччя і хоча б один з них має захисника (ст. 45 КПК Республіки Білорусь, ст. 92 КПК Азербайджанської Республіки, ст. 71 КПК Республіки Казахстан, ст. 69 КПК Республіки Вірменії, ст. 69 КПК Республіки Молдова, ст. 51 КПК Республіки Узбекистан, ст. 46 КПК Республіки Киргизстан, ст. 82 КПК Республіки Туркменістан [1]); при застосуванні до обвинуваченого запобіжного заходу у виді арешту чи взяття під варту (ст. 82 КПК Республіки Туркменістан, ст. 46 КПК Республіки Киргизстан, ст. 69 КПК Республіки Молдова, ст. 71 КПК Республіки Казахстан, ст. 92 КПК Азербайджанської Республіки [1]); якщо підозрюваний чи обвинувачений є військовослужбовцем строкової військової служби (ст. 92 КПК Азербайджанської Республіки, ст. 69 КПК Республіки Вірменії, ст. 69 КПК Республіки Молдова, ст. 46 КПК Республіки Киргизстан [1]); якщо особа підозрюється чи обвинувачується у вчиненні тяжкого злочину (ст. 69 КПК Республіки Молдова) чи особливо тяжкого злочину (ст. 69 КПК Республіки Молдова, ст. 45 КПК Республіки Білорусь, ст. 92 КПК Азербайджанської Республіки, ст. 71 КПК Республіки Казахстан, ст. 46 КПК Республіки Киргизстан, ст. 82 КПК Республіки Туркменістан [1]); якщо під час провадження у кримінальній справі бере участь представник потерпілого (ст. 51 КПК Республіки Узбекистан, ст. 71 Республіки Казахстан, ст. 69 КПК Республіки Молдова, ст. 46 КПК Республіки Киргизстан) чи цивільного позивача (ст. 71 Республіки Казахстан, ст. 69 КПК Республіки Молдова, ст. 46 КПК Республіки Киргизстан [1]); якщо кримінальний процес провадиться з метою реабілітації особи, яка на момент розгляду справи померла (ст. 69 КПК Республіки Молдова [1]); під час здійснення кримінального переслідування при закінченні строків притягнення особи до кримінальної відповідальності (ст. 92 КПК Азербайджанської Республіки [1]); якщо обвинувачений знаходиться поза межами держави та ухиляється від явки до органів досудового розслідування (ст. 71 КПК Республіки Казахстан [1]); якщо дізнавач, слідчий, прокурор чи суд вважають, що складність справи та інші обставини можуть ускладнити підозрюваному чи обвинувачено-

му здійснення свого права на захист (ст. 51 КПК Республіки Таджикистан, ст. 51 КПК Республіки Узбекистан [1]);

7) відмова від захисника у підозрюваного та обвинуваченого приймається лише у присутності захисника чи адвоката, який повинен бути призначений як захисник (ст. 92 КПК Азербайджанської Республіки, ст. 52 Республіки Узбекистан, ст. 47 КПК Республіки Білорусь[1]).

8) підозрюваному чи обвинуваченому, який здійснює свій захист самостійно, надається право користуватися усіма правами захисника (КПК Азербайджанської Республіки [1]);

9) розширені права захисника за рахунок таких: ставити запитання допитуваним особам (ст. 53 КПК РФ, ст. 74 КПК Республіки Казахстан, ст. 48 КПК Республіки Білорусь, ст.53 КПК Республіки Таджикистан, ст. 48 КПК Республіки Киргизстан, ст. 84 КПК Республіки Туркменістан, ст. 53 КПК Республіки Узбекистан [1]), не тільки надавати, а й збирати докази (ст.ст. 53, 86 КПК РФ, ст. 53 КПК Республіки Таджикистан, ст. 92 КПК Азербайджанської Республіки, КПК Республіки Грузія [1; 2]. При цьому законодавець РФ, на відміну від інших, конкретизував, яким саме чином захисник може це здійснити, а саме: через отримання предметів, документів та інших відомостей; опитування осіб за їхньої згоди; витребування довідок, характеристик та інших документів від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань та організацій, які зобов'язані надати витребувані документи або їх копії (ст. 86 КПК РФ [1]); залучати спеціаліста (ст. 53 КПК РФ, ст. 92 КПК Азербайджанської Республіки, КПК Республіки Грузія [1; 2]);

10) значно розширено юрисдикцію суду шляхом надання йому повноважень приймати рішення щодо застосування заходів процесуального примусу (відсторонення обвинуваченого від посади, відібрання зразків для експертних досліджень, тощо (ст. 29 КПК РФ, ст. 444 КПК Азербайджанської Республіки, КПК Республіки Грузія), а також про проведення тих слідчих і процесуальних дій, під час яких найбільше обмежуються конституційні права громадян (освідування, експертиза тощо (ст. 178 КПК РФ, ст. 177 КПК Азербайджанської Республіки, КПК Республіки Грузія [1; 2]) тощо.

Для того, щоб дізнатися, наскільки реалізовується змагальність у реальному житті, доцільно проаналізувати звернення громадян держав – учасниць СНД до ЄСПЛ щодо порушень ст. 6 ЄКПЛ, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд та регламентує окремі елементи змагальності, оскільки результати такого аналізу можуть свідчити про вдоволеність та віру у справедливість свого національного судочинства громадян-скаржників.

Відповідно до звітів, за період з 2009 р. по 2011 р. до ЄСПЛ надійшло 410552 скарг (2009 р. – 119298; 2010 р. – 139630, 2011 р. – 151624), 42 % з яких надійшли від громадян держав – учасниць СНД

(РФ – 114088, Україна – 30680, Республіка Молдова – 11436, Республіка Грузія – 9906, Азербайджанська Республіка – 4050, Республіка Вірменія – 2686). За вказаний період ЄСПЛ розглянуто 4281 справ, найбільша кількість справ (2373) стосувалась перш за все порушення норм, що закріплені у ст. 6 ЄКПЛ, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд. У 27 % розглянутих справ скарги щодо порушення цієї статті надійшли знову ж таки від громадян держав – учасниць СНД (РФ – 283, Україна – 269, Республіка Молдова – 40, Азербайджанська Республіка – 26, Республіка Грузія – 7, Республіка Вірменія – 5). Статистика щодо інших європейських держав свідчить про те, що їхні громадяни значно рідше звертаються до ЄСПЛ зі скаргами взагалі та щодо порушення ст. 6 ЄКПЛ зокрема [4].

Отже, на підставі дослідження звернень до ЄСПЛ громадян держав – учасниць СНД щодо порушень ст. 6 ЄКПЛ можна зробити висновок, що попри значущість законодавчого закріплення змагальності у досудовому провадженні в КПК держав – учасниць СНД регламентація вищезазначеної засади ще не гарантує її реалізацію та дотримання у реальному кримінальному провадженні. На нашу думку, це відбувається через те, що більшість із положень статей, які регламентують окремі елементи змагальності у досудовому провадженні вищезазначених держав, є декларативними. Цей висновок підтверджується і при більш детальному аналізі тих «змагальних нововведень», про які йшлося на початку статті.

Так, попри регламентацію в КПК РФ, Республіки Таджикистан, Азербайджанської Республіки права захисника не тільки надавати, а й збирати докази, відомості, що зібрані захисником, можуть стати доказом лише після того, як вони будуть надані особам, які ведуть процес, визнані ними як такі, що мають значення для справи, та здобудуть необхідну процесуальну форму [5, с. 568]. Таким чином, захисники за КПК РФ, Республіки Таджикистан, Азербайджанської Республіки, незважаючи на регламентацію в законодавстві їхнього самостійного права на збирання доказів, реалізувати його на досудових стадіях можуть лише через сторону обвинувачення, на представників якої покладено обов'язок здійснювати вказані дії шляхом виконання слідчих та інших процесуальних дій (ст. 86 КПК РФ, ст. 74 КПК Республіки Таджикистан, ст. 143 КПК Азербайджанської Республіки [1]). Тобто процедура збирання доказів у досудовому провадженні вищевказаних держав є аналогічною з тією, що закріплена в КПК України [6], а норма, що проголошує рівність сторін із збирання доказів, є декларативною.

Схожа ситуація і з нормою, що закріплює право захисника на залучення спеціаліста (ст. 53 КПК РФ, ст. 92 КПК Азербайджанської Республіки [1]). На перший погляд, це є прогресивним положенням, яке в Україні тільки планується запровадити. Але при більш деталь-

ному аналізі законодавства можна переконатися, що порядок його реалізації, встановлений ст.ст. 58, 168 КПК РФ та ст.ст. 85, 96 КПК Азербайджанської Республіки [1], свідчить про те, що він нічим не відрізняється від того, який наразі діє за чинним КПК України (ст. 128-1) [6]. Тобто право залучити до участі у проведенні слідчої дії спеціаліста має тільки слідчий, який після пересвідчення у його особі та компетентності роз'яснює права та обов'язки, порядок провадження слідчої дії та з'ясовує його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим. Отже, адвокат-захисник за КПК РФ та КПК Азербайджанської Республіки не може на свій розсуд визначити спеціаліста, самостійно викликати його, визначити йому завдання та включити до числа учасників слідчої дії. Він лише вправі заявити клопотання про допуск спеціаліста до участі у проведенні слідчої чи процесуальної дії або здійснювати із ним співробітництво, не у процесуальній формі, а на договірних засадах. Це може призвести до того, що спеціаліст не буде вважатися учасником процесу, а його висновок не буде доказом у справі, оскільки отриманий поза процесуальним порядком. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок про нерівноправність захисника та його залежність від представників сторони обвинувачення при залученні спеціаліста у досудових стадіях процесу.

Те ж саме стосується і права захисника ставити запитання допитуваним особам. Дійсно, на відміну від КПК України, де таке право передбачене тільки для захисника свідка (ст. 48 КПК України) [6], КПК таких держав, як РФ, Республіка Казахстан, Республіка Білорусь, Республіка Таджикистан, Республіка Киргизстан, Республіка Туркменістан та Республіка Узбекистан, надають його будь-якому захисникові, але при цьому зазначають, що дане право вказаний учасник може реалізувати лише з дозволу слідчого (Республіка Білорусь). Окрім отримання такого дозволу, слідчому надається право відвести поставлені запитання, хоча і з обов'язковим занесенням їх до протоколу (Республіка Казахстан, Республіки Таджикистан, Республіка Киргизстан). Лише КПК Республіки Туркменістан та Республіки Узбекистан дозволяє захисникові, якщо він бере участь у провадженні вказаних дій, ставити запитання допитуваним без будь-яких умов [1]. Таким чином, з усіх перелічених держав лише кримінально-процесуальне законодавство Республіки Туркменістан та Республіки Узбекистан є більш-менш наближеними до встановлення змагального порядку під час проведення допитів учасників процесу за участю представників обох сторін.

Розширивши перелік підстав обов'язкової участі захисника у кримінальних справах, законодавці держав – учасниць СНД мали на меті підвищення гарантій захисту прав вразливих категорій осіб. Так, на відміну від України, в КПК якої регламентовано меншу кількість підстав для обов'язкової участі захисника [1], в зазначених державах – учасницях

СНД для більшості осіб, незважаючи на їх бажання мати захисника та можливість оплатити його послуги, особа, що провадить дізнання, слідчий чи суд зобов'язані в обов'язковому порядку надати допомогу у встановленні зв'язку із захисником або призначити його за рахунок держави, що в результаті повинно сприяти посиленню реалізації змагальності на досудових стадіях. Та реальне її посилення відбувається тільки у разі активного відстоювання сторонами своїх позицій шляхом вчинення певних дій в межах покладених на них процесуальних функцій. Але активність захисника прямо залежить не від того, чи є його участь у справі обов'язковою чи ні, а від гонорару, який він отримує за виконання своїх дій¹. При цьому для нього не є суттєвим, від кого надійдуть вказані кошти – від підзахисного чи від держави. Та оскільки в державах – учасницях СНД розмір грошової компенсації, яку отримують адвокати за здійснення захисту за призначенням, є невеликим, до того ж процедура отримання цих коштів є недосконалою, що у своїй сукупності має наслідком або ухилення адвокатів від участі у таких справах, або здійснення захисту формально, можна констатувати, що розширення підстав обов'язкової участі захисника за призначенням повинно, але не забезпечує змагальності повною мірою на досудових стадіях процесу.

Позбавлення сторони обвинувачення в КПК РФ обов'язку всебічно, повно і об'єктивно досліджувати обставини справи на перший погляд може свідчити про усунення суміщення функцій, але в той же час на дізнавача, слідчого, прокурора та суд покладено обов'язок досліджувати обставини, що підтверджують як винуватість, так і невинуватість особи у вчиненні злочину. Ці приписи закону вимагають від сторони обвинувачення збирання також і виправдувальних доказів (ст. 73 КПК РФ [1]), що є не сумісним із виконанням функції обвинувачення. Отже, можна констатувати, що суміщення функцій обвинувачення та захисту в повноваженнях представників сторони обвинувачення за кримінально-процесуальним законодавством РФ досі існує.

У КПК Азербайджанської Республіки (ст. 19), Республіки Узбекистан (ст. 24), Республіки Білорусь (ст. 17), Республіки Вірменія (ст. 10), Республіки Молдова (ст. 17), РФ (ст. 16), Республіки Киргизстан (ст. 20), Республіки Казахстан (ст. 26), Республіки Таджикистан (ст. 53) та Республіки Туркменістан [1] право на захист гарантується лише особам, які набули статусу підозрюваного та обвинуваченого, тобто лише після порушення кримінальної справи, попри те, що кримінальне переслідування може здійснюватися щодо особи і до порушення кримінальної справи, тобто під час попередньої перевірки на предмет наявності достатніх даних для порушення кримінальної справи. Така перевірка

¹ Звичайно, у діяльності адвоката-захисника є й інші стимули (завоювання авторитету серед населення, моральне задоволення тощо). Але в умовах ринкової економіки основним є усе ж таки матеріальний інтерес.

може тривати від 10 днів (ст. 329 КПК Республіки Узбекистан) і аж до трьох місяців (ст. 173 КПК Республіки Білорусь) [1]. Отже, право на захист у зазначених державах, як і в Україні, залежить від набуття особою відповідного статусу, що суперечить практиці ЄСПЛ.

У КПК таких держав, як Республіка Узбекистан, Азербайджанська Республіка, Республіка Білорусь, Вірменія та ін., на сторону обвинувачення (прокурора) покладені повноваження вирішувати відводи та розглядати скарги на рішення, дії та бездіяльність інших, окрім потерпілого, представників сторони обвинувачення, навіть ті, що заявлені представниками сторони захисту (ст.ст. 80, 231 КПК Республіки Узбекистан; ст.ст. 84, 112, 113 КПК Азербайджанської Республіки; ст.ст. 81, 82, 139 КПК Республіки Білорусь; ст. 53 Республіки Вірменія [1]). Наявність у зазначених осіб перелічених повноважень є неприпустимою у змагальному судочинстві, бо посадові особи, які здійснюють розслідування у справі, є представниками однієї сторони – обвинувачення. Отже, у представників сторони захисту є усі підстави сумніватися в неупередженості прийняття таких рішень.

На органи, які здійснюють досудове розслідування, покладено обов'язок вирішувати питання про призначення та усунення захисника чи представника цивільного відповідача (ст.ст. 85, 92, 114 КПК Азербайджанської Республіки, ст.ст. 50, 80 КПК Республіки Узбекистан, ст. 55 Республіки Вірменія [1]). Вказаний порядок суперечить змагальній моделі досудового провадження, оскільки вказані повноваження є прерогативою незалежного та неупередженого арбітра, тобто суду.

Органи досудового розслідування за КПК Азербайджанської Республіки мають право своїм рішенням обмежити представників сторони захисту у часі їх ознайомлення з матеріалами справи (ст. 285 КПК) [1]. Це є прямим порушенням права на захист, яке у змагальному процесі якщо хтось і може обмежувати, то тільки суд.

Попри розширення повноважень суду у досудовому провадженні шляхом надання йому права приймати рішення про ряд слідчих і процесуальних дій, за КПК Азербайджанської Республіки, РФ, Республіки Молдова рішення про застосування окремих примусових заходів, що також обмежують конституційні права громадян, надалі приймають представники сторони обвинувачення. До того ж КПК вказаних держав передбачають велику кількість слідчих дій, що у виключних випадках можуть бути проведені і без судового рішення [1]. А в окремих державах – учасницях СНД (Республіка Білорусь, Республіка Узбекистан, Республіка Киргизстан) взагалі можна констатувати відсутність участі суду у досудовому провадженні, бо рішення про проведення усіх примусових заходів та слідчих дій, навіть тих, що суттєво обмежують конституційні права громадян (огляд, обшук, виїмка, освідування, поміщення обвинуваченого до медичного закладу для проведення експер-

тизи, відібрання зразків для експертних досліджень, прослуховування переговорів, арешт поштово-телеграфної кореспонденції, привід, накладення арешту на майно, відсторонення обвинуваченого від посади та ін.), приймають представники сторони обвинувачення [1]. Виключенням з цього переліку є лише передбачене в КПК Республіки Білорусь повноваження суду приймати рішення про поміщення обвинуваченого до медичного закладу для проведення медичної експертизи [1] та передбачене в КПК Республіки Узбекистан повноваження суду приймати рішення про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (повноваження щодо прийняття якого лише в 2008 р. було передано від прокурорів до суду) [1].

На основі проведеного в межах статті наукового дослідження можна зробити такі **висновки**: 1) змагальність регламентована у кримінально-процесуальному законодавстві усіх держав – учасниць СНД; 2) факт того, що шість держав із сорока сімох, які входять до складу Ради Європи, зокрема Україна, мають такі високі показники щодо кількості направлених скарг до ЄСПЛ, і особливо щодо кількості направлення скарг щодо порушення ст. 6 ЄКПЛ, свідчить про те, що попри значущість законодавчого закріплення принципу змагальності з точки зору міжнародно-визнаних стандартів регламентація вищевказаного принципу в національному законодавстві ще не гарантує його реалізацію та дотримання у реальному кримінальному провадженні; 3) серед держав – учасниць СНД більшою мірою змагальність у досудових стадіях реалізована в КПК тих держав-учасниць, які є ще й членами Ради Європи (Республіка Вірменія, Республіка Грузія, РФ, Азербайджанська Республіка та Республіка Молдова). Серед них найбільш якісно це вдалося зробити законодавцю Республіки Грузія, трохи менше – розробникам КПК РФ і Азербайджанської Республіки та значно менше – Республікам Молдови та Вірменії. Найбільше підстав, що перешкоджають у повній мірі реалізувати змагальність у досудових стадіях, міститься у законодавстві Республіки Узбекистан, Республіки Білорусь та Республіки Туркменістан, досудове провадження яких можна охарактеризувати як розшукове.

Дані висновки є підставою для подальших наукових розвідок за такими напрямками: 1) особливості регламентації змагальності у КПК Республіки Грузія; 2) засади кримінального провадження за новим КПК України.

Бібліографічні посилання

1. Законодательство стран СНГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.spinform.ru/klview.fwx?razdel=0&klsid=_000000110.
2. *Мешивили З.* Путеводитель по новому уголовно-процессуальному кодексу Грузии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legalaid.ge/cms/site_images/UNDP%20brochures/rus/CPC_RUS.pdf.
3. *Татаров О.Ю.* Досудове провадження в кримінальному процесі України:

теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС). – Донецьк, 2012.

4. Annual report 2009, 2010, 2011 of the European Court of Human Rights (provisional edition) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/>.

5. Чеботарева И.Н. К вопросу о предоставлении уголовно-процессуальным кодексом Российской Федерации права адвоката-защитника собирать доказательства // Проблемы кримінального права, процесу та криміналістики: Матер. наук.-практ. конф. – Одеса, 2009. – С. 568-569.

6. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nr-eg=1001-05>.

Надійшла до редакції 07.06.2012

О.Ю. Татаров

кандидат юридичних наук, доцент

(Головне слідче управління

МВС України)

УДК 343.13

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ НАЧАЛЬНИКА СЛІДЧОГО ПІДРОЗДІЛУ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ В ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Охарактеризовано процесуальний статус начальника слідчого підрозділу, звернуто увагу на чинне законодавство та наукові розробки з цього питання. Висвітлено порядок реалізації процесуального контролю начальником слідчого підрозділу, а також запропоновано його удосконалення.

Ключові слова: кримінальний процес, злочин, процесуальний контроль, досудове провадження, законність, керівник, начальник слідчого підрозділу.

Охарактеризован процессуальный статус начальника следственного подразделения, обращается внимание на действующее законодательство и научные разработки по данному вопросу. Рассматривается порядок реализации процессуального контроля начальником следственного подразделения, а также предлагается его усовершенствование.

Ключевые слова: уголовный процесс, преступление, процессуальный контроль, досудебное производство, законность, руководитель, начальник следственного подразделения.

The author of article gives the characteristic to the legal and remedial status of the chief of investigatory division, refers thus to the current legislation and scientific workings out concerning the given question. He states the point of view concerning an order of realisation of the remedial control the chief of investigatory division, and also specifies in necessity of its realisation.

Keywords: criminal trial, crime, the remedial control, prejudicial manufacture, legality, the head, the chief of investigatory division.